

TÉRÁBRÁZOLÁSOK ÉS AZ IRODALOM MINT SZAKMA

T. Szabó Levente: *A tér képei: tér, irodalom, társadalom*

■ T. Szabó Levente könyve tulajdonképpen két tanulmánykötet anyagát foglalja magába. Nemcsak azért jelenthető ez ki, mert terjedelmében is kitenne egy-egy vékonyabb kötetet a könyv két része, hanem mert a két rész – a szerző által az előszóban vállaltakkal összhangban – „egymástól viszonylag eltérő” kutatási irányt mutat meg (7.). Amiért mégis egy helyen olvashatók, azt az az indoklás hitelesíti, amely szerint a két tanulmánytömbben felvetett kérdések több szempontból is összefüggnek. A könyv felvezetésében megfogalmazott ígéret eleve meghatározza a tanulmányok olvasási horizontját. Többek között arra készlet, hogy megvizsgáljuk: következtetéseiben az irodalomtörténethez visszatérő társadalmi térábrázolások történetének aspektusai – amelyek a nemzetépítésben játszott szerepükkel összhangban írhatók le – miként találkoznak azzal a kutatási elképzeléssel, amely „az irodalom társadalomtörténeti értelemben vett modernizációját” (8.) veszi célba. Alighanem a szerző számára fontos két inspiratív terület egysége, együtt-olvasása abban ragadható meg, hogy mindkettő a 19. századi nemzetépítésben játszott szerepe felől gondoltja végig tér és irodalom, irodalom és társadalom viszonyát, azt a folyamatot, amelyben a hagyományozó(ód)ás (megőrzés és továbbadás) válik láthatóvá, és a hagyományozás mikéntjére való rákérdezés válik lehetségessé.

T. Szabó könyve első részének ezt a címet adta: *Tér; irodalom, társadalom*:

Komp-Press – Korunk, Kvár, 2008.

Erdély-reprezentációk. A fejezetben olvasható címekre – akárcsak a főcímré – a felsorolás és a többes szám használata jellemző: *Erdélyiség-képzetek (és regionális történetek) a 19. század közepén; „Erdély népei”. A tér ideológiai és Erdély képei az intézményesülő erdélyi turisztikai mozgalomban* stb. A többes szám használata – véleményem szerint – szoros összefügg a szerző nemzetfelfogásával. A hagyományos elképzelésekkel szemben abból indul ki, hogy a nemzet „egyazon történeti időben jelen levő, különféle jellegű, néhol egyetértő, néhol meg versengő értelmező közösségek által használt érték” (13.). Eszerint a nemzet nem lokalizálható, zárt entitás, amelyet *ápolni kell*, amelyhez mintegy kívülről *viszonyulni illik*, hanem „egy folyamatosan történő képződmény” (16.), amely a különböző régiók, lokális kultúrák közötti „versengés terepe”. A nemzet és az erről szóló (nemzeti) irodalom (története) a különbözőségekben, az eltérő diskurzusok párbeszédében megragadható, értelmezhető (állandó) érték(újra)képződési folyamat, amelyben épp az válik nyilvánvalóvá, hogy a különböző tájegységek, az egyes régiók mikor, milyen körülmények között lesznek reprezentatívá „a nemzeti egészet illetően” (18.).

A táj 19. századi megjelenésének, az egyes tájegységek, terek reprezentatívá válásának módját, folyamatát az irodalom az útirajz műfaján keresztül foglalja magába (vö. 21.), amelyben a táj, a régió nemcsak fizikai tér, hanem „reprezentá-

ciók kulturális tere is” (25.). Ily módon az irodalom, ezen belül az útirajz műfaja nem(csak) tükrözi, hanem konstituálja (is) a régiót, vagyis mentálisan létrehozza azt. A *Székelységképzetek és Orbán Balázs vállalkozása, a Mikó Imre vállalkozásai és az erdélyi kultúra századközépi képzetkörei*, valamint a *Változatok következtetésre: a regionális történetek irodalmi sikere a 19. század közepén* című fejezetek erre a konstituálódási folyamatra adott példák. Azt mutatják meg, hogy Orbán Balázs *A Székelyföld leírása történelmi, természetrajzi s népismereti szempontból*, Mikó Imre *Erdély történelmi adataiban* című könyvében, a népszínművekben és Mikszáth Kálmán palóc novelláiban miként válnak a regionális mitológémák a nagyobb egész, a nemzet reprezentációjává.¹ Amellett, hogy T. Szabó tudományos pontossággal, tehát megbízhatósággal, árnyalt összefüggésekben vizsgálja az alapkérdést, vagyis azt, hogy „a modern nemzetépítésben mint többirányú folyamatban milyen szerepet töltenek be a lokális és regionális történetek” (77.), a körvonalazott kutatási perspektívák, az irodalomtörténész olvasói horizontja és fogalomrendszere lehetővé teszi, hogy a tanulmánykötet olvasója újabb és újabb kérdéseket tegyen fel, illetve újabb és újabb válaszokat fogalmazzon meg a könyv által feltett kérdésekre. Végiggondolhatjuk – mert végiggondoltatja, és akár önálló tanulmányok tárgyát képezhetné –, hogy például Petőfi tájköltésze mint egy regionális teret, az Alföldet konstituáló poétikai képződmény, miként írta be (vagy beírta-e) magát egy nagyobb, a nemzetet reprezentáló egészbe, pontosabban: miként vált a nemzeti közösség értékeinek, emlékezetének hordozójává. Ha ehhez hozzávesszük azt a megfontolást, hogy „a huszadik század eleji romániai magyar kultúra önértelmező kísérletei nagy hatású és hagyományú tizenkilencedik századi előzményekre támaszkodnak” (78.), akkor óhatatlanul értelmezésre érdemesek azok az opuszok, amelyek a nemzeti irodalom és

a transzszilvanizmus viszonyát teszik láthatóvá. Érdekes következtetésekre juthatnánk továbbá az egyes huszadik század eleji (és nemcsak!) transzszilvanista alkotások, életművek (például Tompa László, Reményik Sándor, Áprily Lajos, Kós Károly, Tamási Áron és mások) tájreprezentációját, kánonképző funkcióját vagy annak elmaradását illetően; megalapozott válaszlehetőségek körvonalazódnának arra vonatkozóan is, hogy az erdélyi táj, a hegyvidék – mint régió – az erdélyi történetben hozzáférhető-e a tágabb olvasóközönségnek, alkalmas (volt)-e, s ha igen, milyen szerepet játszott/játszik a modern nemzetépítés folyamatában. Arra is választ kaphatnánk ennek a szellemi kalandnak a folyamánként, hogy például mivel magyarázható egyes erdélyi szerzők esztétikai szempontból indokolatlannak tekinthető népszerűsége. (Gondolunk itt elsősorban a Nyíró József- és a Wass Albert-jelenségre, a teljes életművek kiadására stb.)²

Az „*Erdély népei*”. A *tér ideológiai és Erdély képei az intézményesülő erdélyi turisztikai mozgalomban* című fejezet – mintegy újszerű megvilágításba helyezve, az előző gondolatmenet ideológiai, társadalomtörténeti hátterét adva – azt vizsgálja, hogy melyek azok a tényezők, amelyek egyrészt elvezetnek az erdélyi tér irodalomban való tárgyiasulásához, illetve melyek azok a társadalmi és/vagy szakmai történések, megfontolások, amelyek meghatározzák az irodalmi szövegek térképzeteit. A könyv szerzője a turizmusnak és az utazással kapcsolatos tudásfajták terjedésének tulajdonít kiemelt szerepet, és rámutat arra, hogy miként épült be a különböző szakmai önértelmezésekbe (irodalmárok, néprajzosok, földrajztanárok stb. körében) a turizmus szervezeteihez való kapcsolódás (vö. 106.). Úgy vélem, ez az a pont a tanulmánykötetben, amely közvetlenül összekapcsolja a könyv két részét. Az irodalomból kivált néprajztudománytól függetlennedni nem kívánó turizmus intézményi tevékenységének vizsgálatával

összhangban ugyanis azt gondoltatja végig a tanulmány, hogy a 19. században hivatásosodó, a turizmus hatásai, térképzetei által (is) meghatározott irodalom és az irodalmi szakma normáin belül milyen az érdeklődés a folklórszövegek iránt, milyen a hozzájuk való viszony. Ezek gyűjtése – Szádeczky Lajos szerint – a nemzeti feladatot ellátó turizmushoz köthető, (egyben a nemzeti reprezentációt jelentő) kanonizációjuk pedig a modern filológia eszköztára és előfeltevérendszerre által meghatározott népi kultúra és az irodalom viszonyrendszerében (vö. 125.) interpretálható, megy végbe. Ebben az összefüggésben érthető meg az a folyamat, amelynek során az etnicizált táj nemzetiesítését véghezvivő turizmus meghatározza a 19. században hivatásosodó irodalom térképzeteinek, ideológiájának alakulását, illetve az így alakuló irodalom (és néprajz) hozzájárul a tér nemzetiesítéséhez (vö. 159.).

A tanulmánykötet második része annak a térrel kapcsolatos koncepciónak a továbbírása, amely arra ösztönzi az irodalomtörténészt, hogy a teret – mint eltérő jelentéstulajdonítások összetett terepét – a társadalmi jelentések alakulásaként értelmezze (vö. 185.). Így nyerhetünk betekintést az irodalom mint szakma történetébe, a modern irodalmár hivatás kialakulásának társadalomtörténetébe. Nyomon követhetjük azokat a folyamatokat, amelyeket T. Szabó Levente – a társadalmi jelenségek összefoglaló neveként határozva meg – modernizációnak nevez: azt, hogy mit jelentett a diszciplinarizálódás és a specializáció az irodalmi hivatásosodásban, s ennek következményeként miként vált az irodalom tagolódó, specializálódó entitássá a mo-

dern tudományok és művészetek rendszerében (vö. 201.); hogy miként vált szét az az 1800-as évek közepén, ami addig szinkretikusan együtt volt – az irodalom mint tudomány és az irodalom mint művészet (vö. 201–202.). Rámutat arra is, hogy miként vált a szaknyelv a szakmai identitás fokmérőjévé, s hogy ebből fakadóan miként lett az irodalmi hivatásosodás kulcskérdése „a professzionalizációs úr”, azaz a hivatásos irodalmárok és a dilettánsok közötti távolság (vö. 204.). Az oktatási rendszernek az irodalom hivatásosodásában játszott szerepéről szólva a modern tanári hivatás megjelenésének kutatását sürgeti a szerző. T. Szabó könyve a Pesti Egyetem Tanárvizsgáló Bizottságának felállításától Gyulai Pálnak a tanárképzésben és a magyar irodalomtörténeti képzés hivatásosodásában játszott szerepén át Toldy Ferencnek a tanárjelölteket vizsgáztató módszereinek és az ezekből lesűrhető irodalomszemléletnek az értelmezéséig azt az utat járja be, amely megmutatja, miért vált szükségessé a magyartanárság mint szakma kimunkálása (vö. 211.), miért tartották fontosnak, hogy az 1860-as évektől a magyar irodalom mint diszciplína része legyen az általános képzésnek.

A könyv olvasása folyamán tudatosulhatnak, új megvilágításba kerülhetnek bennünk a tanárok társadalmi megbecsültsége átalakulásának/korlátozott voltának/hiányának indítékai is, és körvonalazódhat, hogy mik lennének a továbbgondolás, -lépés esélyei. A magyartanárság ugyanis olyan entitás (státus, szakma), amely megkerülhetetlen abban a térképződési folyamatban, amelynek a neve nemzet, nemzeti reprezentáció, identitás.

Borsodi L. László

■ JEGYZETEK

1. Orbán Balázs „mitológiai értékűnek határozza meg Erdélyen belül a Székelyföldet” (34.), Székelyföld a „költőien megélt” (36.) lét helye. Míró „programot épített az önálló erdélyi történet elmondhatóságára” (53.). Miszáthnál pedig a kötet szövegei egy tér történetei (vö. 71.), és az a törekvése, hogy a lokálisból kiindulva elbeszélje és a tágabb olvasóközönségnek hozzáférhetővé tegye a régiót (vö. 77.).
2. Ezt a problematikát tágabb kontextusban, újszerű összefüggésekben tárgyalja ugyancsak T. Szabó Levente egyik tanulmánya, amelynek címe: Új magyar irodalmi nemzetépítés? (Korunk 2009. 11.)